

ABU JA'FAR IBN JARIR TABARIY SHAXSIYATI VA TAFSIRI HAQIDA BERILGAN BA'ZI TA'RIFLAR

Asadullayeva Durdona Shuxratilla qizi

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi

“Islomshunoslik” mutaxassisligi 1-kurs magistri

Annotatsiya: *Abu Ja'far ibn Jarir Tabariy o'rta asrlarda yashagan mufassir, muarrix, mujtahid sifatida tanilgan alloma bo'lib, uning ko'plab asarlari orasida o'ziga xos shuhrat qozongan asari bu “Jome' al-bayon fiy ta'vil al-Qur'on”dir. Bu asar Qur'onga yozilgan tafsir hisoblanib, tafsir sohasida eng ko'p e'tirof etiluvchi manba sifatida tilga olinadi. Ushbu maqolada “Jome' al-bayon fiy ta'vil al-Qur'on” tafsirining yozilish tarixi, uslubi hamda tafsir sohasidagi ahamiyati tahlil etildi.*

Kalit so'zlar: *Tabariy, mujtahid, muarrix, mufassir, tafsir, ta'vil, hadis, isroiliyot, rivoyat, zaif, hasan, sahih.*

Dunyoning turli mintaqalarida Qur'oni Karim va unga bog'liq ilmlarni o'rganishga bo'lgan sa'y-harakatlar tobora dolzarb masalaga aylanib bormoqda. Jahon ilmiy tadqiqot markazlarida asl manbalarni o'rganish va ularni tahlil qilishga katta e'tibor qaratilmoqda. Shu kabi tadqiqotlar Qur'onning ma'no-mazmuni, tafsirini, nozil bo'lish sabablarini aniq bilmay, unga noto'g'ri yondashish natijasida islomga e'tiqod qiluvchilar orasida ixtilof, qarama-qarshilik kabi salbiy holatlar yuzaga kelishini oldini olishga qaratilgan. Oyatlarni asl mazmunini tushunishda mufassirlarning hayot yo'llarini va tafsirlarini o'rganish, ularning ijtimoiy, diniy, siyosiy va madaniy hayotdagi o'rnini ochib berish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, mufassirlar asarlarini qiyosiy o'rganish bilan hozirgi kun nuqtai nazaridan dolzarb bo'lgan masalalarning ushbu manbalarda bayon etilgan ilmiy javoblarini jamoatchilikka yetkazish ham jiddiy ishlardan sanaladi. Biroq bugungi axborotlashgan jamiyatda ushbu masalaga keng qamrovli va yetarli darajada ahamiyat berilmaganligi sababli Qur'on oyatlarini noto'g'ri talqin qilish holati kuzatilmoqda. Buning oldini olishda ahli sunna val jamoa aqidasiiga asoslangan tafsir asarlarini ilmiy o'rganish zaruratga aylanmoqda. Bu borada Abu Ja'far Tabariy hayoti va ilmiy faoliyatini, hamda “Jomeul bayon fiy ta'vili ayil Qur'on”¹¹ asarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu bo'yicha G'arb va musulmon tadqiqotchilari tomonidan bir qator izlanishlar amalga oshirilgan. Xususan ibn Jarir hayoti va ilmiy faoliyatini o'rganish bo'yicha K.K.Brokkelman, B.B.Bortold, X.D.Fren, O.G.Balshakovlar tadqiqotlar qilgan bo'lsalar¹². O'zbekistonlik tarixchi-manbashunos olimlar B.Ahmedov, A.Madramimov,

¹¹ Abu Ja'far Muhammad Ibn Jarir at-Tabariy. Jomiul bayon an ta'vil oyil Qur'on. – Bayrut: Dorul fikr, 1975/1395

¹² Brokkelman K. Tarix al-adab al-arab. – J. II. / Tarjimon: Mahmud Fahmi Huzariy. – Qohira: Al-hayot al-Misriya al-amma lil kitab, 1993.; Bartold V.V. Arabskoe zavoevanie i Turkestan pri Samanidax Soch. – T. II. – Ch. I. – Moskva: IVL. 1963. ; Bolshakov O.G. Borba narodov Sredney Azii protiv arabskogo zavoevaniya/Ocherki istorii SSSR (VIII-IX v.v.). – Moskva: Izdatelstvo AN SSSR, 1958.;

D.Yusupova, G.Fuzailova, R.Obidov, H.Aminovlarning ilmiy izlanishlarida allomaning hayoti va ilmiy merosi haqida muhim ma'lumotlar berilgan¹³.

Tarixga nazar solsak, oyatlarni turli usullarda tafsir qilgan mufasssirlar ko'p bo'lishgan. Qur'onni asl holida talqin qilish, Qur'on ilmlari vazifasi bilan "mufasssir" olimlar shug'ullanganlar. Ibn Jarir Tabariy tafsiri esa, bu borada ma'sur yo'nalishdagi tafsir sohasida birinchilardan bo'lib mukammal kitob hisoblangan. Ahli sunna val jamoa ulamolari keng foydalangan naqliy tafsirlar orasida "Tafsiri Tabariy" nomi bilan mashhur bo'lgan "Jome' al-bayon fiy ta'vil al-Qur'on" asari muallifi bo'lgan, mujtahid, mufasssir olim Abu Ja'far Muhammad ibn Jarir ibn Yazid ibn Kasir ibn G'olib ibn Tabariy 224/839-yilda Eronda tavallud topgan. 236/851-yillarda Bog'dod, Ray, Kufa, Basra kabi ko'plab yurtlarga ilm talabida safarga chiqdi. Bu zot mufasssir, muarrix va faqih sifatida tanilib, "Mufasssirlar imomi" laqabini olgan.

Ko'plab olimlar Abu Ja'far ibn Jarir Tabariyni yuksak ilm sohibi sifatida e'tirof etib, Qur'on hofizi hamda uni chuqur tushungan, hukmlarini yaxshi bilgan, Payg'ambar s.a.v sunnatlarini, uning sahih va zaifini, roviylarining ishonchli yoki ishonchsizini yaxshi ajratadigan, tobeinlarning orasidagi muxoliflarini ham farq qiladigan o'ta farosatli, ma'rifatli, o'tkir fikrli olim ekanini ta'kidlab o'tishgan. Xatib Bag'dodiy ibn Jarirga "ziyrak olim" deb, quyidagicha ta'rif beradilar: "Alloh taoloning kitobini yodlagan, qiroatlar bilan tanilgan, ma'nolarini tushungan, Qur'on ahkomlarida faqih, Rasullulloh s.a.v.ning sunnatlariga amal qilgan va unda qoim bo'lgan, nosix va mansux ilmini, sahoba va tobeinlarning qavlini chuqur tushungan "faqih olim" deb e'tirof etgan¹⁴.

Tabariy fiqh va tarix ilmlarini mukammal egallab, Qur'on, hadislar bo'yicha arab tilida 20 dan ortiq asarlar yozgan. Qur'oni karim tafsiriga bag'ishlangan "Jome' al-bayon fiy ta'vil al-Qur'on" asari uni musulmon olamiga tanitgan.

Tabariy tafsiri 30 juzdan iborat bo'lib, bu tafsir avval yo'qolgan va yaqin vaqtgacha topilmagan edi. Navaviy Tabariy haqida shunday yozadi: "Uning tarixga oid mashhur kitobi va tafsiri borki, undek hech kim yozmagan keyinchalik mazkur tafsirning mukammal qo'lyozmasi topilgan va kitob holiga keltirildi. Ibn Jarir tafsirlari haqidagi fikrlarga e'tibor bersak, islom ulomolarining hammasi bu tafsirni yuksak baholab, har qanday mufasssir tafsir sohasida asar yozishidan avval "Jome' al-bayon fiy ta'vil al-Qur'on"ni mutolaa qilmasa maqsadi hosil bo'lmasligini aytganlar. Imom Suyutiy r.a mazkur tafsir haqida: "Tafsirlarning eng ulug'i-Muhammad ibn Jarirning tafsir kitobi. Sababi unda tarjihot, erob va istinbot mavjud bo'lib, shu jihatlari bilan avvalgi tafsirlardan ajaralib turadi". Hatto Imom Navaviy ham: "Tabariy tafsirlaridek boshqa tafsir yozilmaganiga ulamolalar ittifoq qilganlar", – deb Tabariy tafsirini e'tirof etadi. Abu Xomid Isfaroyiniy: "Agar biror kishi Tabariy tafsiridan ortiqrog'ini topaman

¹³ Axmedov B. Tarixdan saboqlar. –Toshkent: O'qituvchi, 1994, – B. 46.; Tarixiy manbashunoslik // Tuzuvchilar: A.A.Madrimov, G.S.Fuzailova. – Toshkent: Fan, 2006, – B. 321.; R.Obidov. Qur'on va tafsir. – Toshkent: Toshkent islom universiteti, 2003. – 220 b.; Hamidulloh Beruniy. Muhammad ibn Jarir Tabariy. <https://ahlisunna.uz/imom-tobariy/> 13.01.2022.

¹⁴Rahimjonov D. Tafsir matnlari. 1-qism: o'quv qo'llanma. – Toshkent: "O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi" nashriyot-matbaa birlashmasi, 2021. – B. 76.

deb Xitoygacha borsa ham, bu safar uning uchun ko'p emas", – degan. "Lisonul mezon" asari muallifi shunday rivoyat qiladi: "Ibn Huzayma ibn Jarirning tafsirini ibn Holuyadan sorab oladi va bir necha yildan keyin omonatni egasiga topshirayotib, shunday deydi: "Men ibn Jarirning tafsirini boshidan oxirgacha ko'rib chiqdim va amin bo'ldimki, yer yuzida ibn Jarirdan olimroq odam yo'q ekan".

Tabariy tafsiri naqliy tafsirlar orasida tutgan o'rnini beqiyosdir, shu bilan bir qatorda yana bir e'tiborli jihati shuki, Qur'on oyatlarning deyarli har biri ko'plab hadislar bilan yoritilgan¹⁵.

Xulosa qilib aytganda, Muhammad ibn Jarir Tabariy asarda Qur'on oyatini Qur'on oyati bilan, Qur'on oyatini hadis va sahobiyalar so'zlari asosida, ba'zi o'rinlarda, Ahli kitoblarga oid oyatlar tafsirida isroiliyot rivoyatlaridan keng istifoda etadi. Ibn Jarir Tabariy har bir rivoyatini roviylar sanadi bilan keltirsa ham, aksar hollarda roviylarning sahih yoki zaif ekanligi to'g'risida ma'lumot keltimagan. Shunga qaramasdan, Ibn Jarir Tabariy ba'zi o'rinlarda o'zining o'ta ekanini namoyon etadi. Hususan, roviylarning adolati va ba'zi nuqsonli jihatlarini ochiq bayon etib, inshonchsiz rivoyatlarning tanqid qilib, o'zining fikr mulohazasini bildirib o'tadi.

Shu nuqtai ibn Jarir Tabariy ko'p qirrali, sermahsul olim desak mubolag'a qilmagan bo'lamiz. U erkin fikr va keng yondoshuv tarafdori sifatida har bir masalaga teran ko'z bilan qarashi bilan boshqa olimlardan ajralib turadi. U yashagan davr va ilmiy muhit Tabariyni yanada chuqur bilim olish va xolis fikr yuritishga undagan. Nafaqat tarix, balki tafsir, nahv, qiroat ilmida ham ulkan bilim sohibidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Shayx Abdulaziz Mansur. Qur'oni Karim ma'nolarining tarjimai. – T. 2001. – B. 624.
2. Abu Ja'far Muhammad Ibn Jarir at-Tabariy. Jomiul bayon fiy ta'vil Qur'on. – Bayrut: Dorul fikr, 1975/1395. I-XII.
3. Rahimjonov D. Tafsir matnlari. 1-qism: o'quv qo'llanma. – Toshkent: "O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi" nashriyot-matbaa birlashmasi, 2021. – 180 b.
4. Rahmatulloh qori Obidov. Qur'on va tafsir ilmlari fanidan o'qiladigan ma'ruzalar matni // «Toshkent Islom universiteti» nashriyot-matbaa birlashmasi, 2003.
5. Maxsudov D.R Tafsir ilmiga kirish. – O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. – T.: «Qaqnus» nashriyoti, 2019. – 186 b.
6. Vagda, G. (1973). "Isrā'īliyyāt". *Encyclopaedia of Islam*. Vol. 4 (2nd ed.). Brill Academic Publishers. pp. 211–212. ISBN 9004057455

¹⁵Maxsudov D.R. Tafsir ilmiga kirish. – O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. – T.: «Qaqnus» nashriyoti, 2019. – B. 186